

«Διερεύνηση της ετοιμότητας των φιλολόγων αναφορικά με την αποτελεσματική ενσωμάτωση των χαρακτηριστικών της εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο όπως αυτή προτείνεται στα προγράμματα σπουδών του Νέου Σχολείου: Η περίπτωση των φιλολόγων στα πιλοτικά γυμνάσια της Στερεάς Ελλάδας»

Μαρία Ηλία

Φιλολόγος, 2^ο Γυμνάσιο Χαλκίδας
kmhlia@hol.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε από τα μέσα Απριλίου μέχρι τα τέλη Μαΐου του 2013, στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Σπουδές στην Εκπαίδευση» του ΕΑΠ και αποτέλεσε το αντικείμενο διπλωματικής εργασίας με επιβλέπουσα καθηγήτρια την κ. Ευγενία Φλογαΐτη. Διερευνά την ετοιμότητα των φιλολόγων αναφορικά με την αποτελεσματική ενσωμάτωση των χαρακτηριστικών της ΠΕ/ΕΑΑ στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο, όπως προτείνεται στα ΠΣ του Νέου Σχολείου και εστιάζει στην περίπτωση των φιλολόγων στα πιλοτικά γυμνάσια της Στερεάς Ελλάδας (της Νέας Αρτάκης, της Θήβας, της Στυλίδας και της Αμφισσας στους νομούς Εύβοιας, Βοιωτίας, Φθιώτιδας και Φωκίδας αντίστοιχα). Οι δεκαέξι καθηγητές του πληθυσμού-στόχου της που επιλέχθηκαν ως σημαντικές μονάδες για να παραχθούν ικανά ερευνητικά δεδομένα - «δείγμα σκοπιμότητας» - και να εξασφαλιστεί η «οικονομία» στη συλλογή, παραγωγή και ανάλυσή τους, κλήθηκαν να συμπληρώσουν ερωτηματολόγια με ανοικτές ερωτήσεις, ενώ η ανάλυση του παραχθέντος υλικού βασίστηκε στην ποιοτική ανάλυση περιεχομένου και την ερμηνευτική μέθοδο (Μαντζούκας, 2007· Mason, 2003· Openheim, 2005). Από τα ευρήματα προέκυψε ότι μόνο κάποιοι έχουν παρακολουθήσει τις σχετικές με την ΠΕ/ΕΑΑ επιμορφώσεις και τις σχετικές με την αειφόρο προοπτική του Νέου Σχολείου ενημερώσεις, ότι στο σύνολό τους δεν αισθάνονται απόλυτα έτοιμοι να υπηρετήσουν τη στόχευση της διάχυσης/ενσωμάτωσης των χαρακτηριστικών της ΠΕ/ΕΑΑ στη διδασκαλία της λογοτεχνίας, αν και προσπαθούν να εναρμονίσουν τις διδακτικές επιλογές τους με τις καινοτομικές προτάσεις του ΠΣ του μαθήματος και ότι αναζητούν περαιτέρω επιμορφώσεις για να ανταποκριθούν πληρέστερα σε αυτές.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Εκπαιδευτική έρευνα

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ΠΕ/ΕΑΑ, Χαρακτηριστικά της ΠΕ/ΕΑΑ, Πρόγραμμα Σπουδών, Νέο Σχολείο, Λογοτεχνία, Εκπαιδευτική Ετοιμότητα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αναγνώριση της ΠΕ/ΕΑΑ ως ιδιαίτερα σημαντικής συνιστώσας για την επίτευξη της αειφορίας, καταφαίνεται στην απόφαση της Παγκόσμιας Διάσκεψης του Γιοχάνεσμπουργκ το 2002, να αφιερωθεί η δεκαετία 2005-2014 στην προώθησή της, αλλά και στις προσπάθειες εισαγωγής της στα εκπαιδευτικά συστήματα, κυρίως μετά την υιοθέτηση κοινής στρατηγικής από πενήντα πέντε ευρωπαϊκές χώρες στο Vilnius το Μάρτιο του 2005 (Agenta 21, 1992:§36· Καραμέρη, Ράγκου, & Παπανικολάου,

2006:2· Λιαράκου & Φλογαΐτη, 2007:26· ΠΕΕΚΠΕ, 1999· UNCED, 1992· UNECE, 2004:2· 2005:2· UNESCO, 2005:5· Φλογαΐτη, 2008).

Έτσι, είναι δικαιολογημένο το συνεχώς αυξανόμενο - σε διεθνές και εθνικό επίπεδο - ερευνητικό ενδιαφέρον για τις αλλαγές που χώρες οι οποίες έχουν ενσωματώσει την ΠΕ/ΕΑΑ στα εκπαιδευτικά τους συστήματα επιχειρούν στα ΠΣ τους, αφού ο «πολιτικός αλφαριθμητισμός» που αυτή ευαγγελίζεται δεν υπηρετείται από τη συνήθως «κοινωνικά αναπαραγωγική» προοπτική τους. Η ανάδειξη δηλαδή πολιτών ενεργών και παρεμβατικών στη λήψη αποφάσεων, ικανών να υιοθετούν εναλλακτικούς τρόπους ύπαρξης, συμβατούς με την ΑΑ, να ελέγχουν το κυρίαρχο σύστημα αξιών ή και να καθορίζουν εκ νέου την ιεράρχησή τους, συνδέεται με ΠΣ που παρέχουν στην εκπαιδευτική πράξη μεγαλύτερη «ανοικτότητα» η οποία ωστόσο εξαρτάται σημαντικά και από την ετοιμότητα των εκπαιδευτικών να τη διαχειριστούν (Δενδρινού, 2011:5· Μπαζίγου, 2005:499· Φλογαΐτη, 2008:35).

Στο πλαίσιο λοιπόν, της συγκεκριμένης προβληματικής και με δεδομένη την εισαγωγή της ΠΕ/ΕΑΑ στο ΠΣ του «Νέου Σχολείου» κατά την πιλοτική εφαρμογή του από τη σχολική χρονιά 2011-2012 στη χώρα μας, όπου αφενός αποτελεί ιδιαίτερο θεματικό αντικείμενο και αφετέρου επιδιώκεται η διάχυσή της στο σύνολο των γνωστικών αντικειμένων, εντάσσεται και η επιλογή της διερεύνησης της ετοιμότητας των φιλολόγων να ενσωματώνουν τα χαρακτηριστικά της - την ολιστική και συστημική, διεπιστημονική και διαθεματική, κριτική και ενδυναμωτική, προσανατολισμένη στις αξίες, πολιτική και προσανατολισμένη στη δράση έκφρασή της - στη διδασκαλία της λογοτεχνίας (Αγγελίδης, 1993· Cortese, 1992· Κρίβας, 1996· Λιαράκου & Φλογαΐτη, 2007· Φλογαΐτη, 2008:29-33· «Ψηφιακό Σχολείο», χ.η.).

Διερευνάται δηλαδή, πέρα από τη γενική παιδαγωγική γνώση τους και την επιστημονική κατάρτιση στην ειδικότητά τους, η γνώση και στάση τους για την ΠΕ/ΕΑΑ, για το ΠΣ του Νέου Σχολείου, για το ΠΣ του Νέου Σχολείου στη λογοτεχνία και για τις διδακτικές προσεγγίσεις και εφαρμογές της ΠΕ/ΕΑΑ και την αξιοποίησή τους στο συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο.

Η εστίαση μάλιστα σε αυτό δεν είναι τυχαία, αλλά υπαγορεύεται από τις πιο εμφανείς συγκλίσεις των ΠΣ της με τη φιλοσοφία της ΠΕ/ΕΑΑ (στη σκοποθεσία, τη μεθοδολογία και τη θεματολογία τους, στη δυνατότητα εμπλουτισμού του εκπαιδευτικού υλικού, στον τρόπο οργάνωσης της προβλεπόμενης ύλης και στην προσέγγιση της αξιολόγησης της εκπαιδευτικής πράξης) σε σχέση με τα ΠΣ των άλλων φιλολογικών μαθημάτων, αν και βέβαια η διαπίστωση αυτή δεν αναιρεί την παραλληλία των αρχών που διέπουν εν γένει τα ΠΣ του Νέου Σχολείου και την ΠΕ/ΕΑΑ και αφορούν τη μαθητοκεντρική στόχευση, την εφαρμογή καινοτόμων μεθόδων διδασκαλίας και μάθησης και την εισαγωγή της διερευνητικής μάθησης με ζητούμενο τη σταδιακή ανάπτυξη της κριτικής-συστημικής σκέψης (Δενδρινού, 2011:4,5· «Ψηφιακό Σχολείο», χ.η.).

Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η αναγκαιότητα της έρευνας προκύπτει από την πρωτοτυπία της θεματικής της που η βιβλιογραφική ανασκόπηση επιβεβαίωσε, αλλά και από την εκτίμηση των πορισμάτων ερευνών με στόχευση:

- α) τη γνωστική επάρκεια των εκπαιδευτικών της Δ/θμιας Εκπαίδευσης και ειδικότερα των φιλολόγων στην ΠΕ/ΕΑ,
- β) την εξοικείωσή τους με τις διδακτικές προσεγγίσεις και εφαρμογές της ΠΕ/ΕΑΑ και την ενσωμάτωση/μεταφορά αυτών στη διδασκαλία των γνωστικών αντικειμένων της ειδικότητάς τους ή και την ικανότητα να χρησιμοποιούν εναλλακτικές τεχνικές στη διδασκαλία των γνωστικών αντικειμένων της ειδικότητάς τους που συνεπάγεται και μεγαλύτερη άνεση στην προώθηση του ΠΣ του Νέου Σχολείου και
- γ) την ετοιμότητά τους να ανταποκρίνονται θετικά σε καινοτομικές προτάσεις των ΠΣ και ιδιαίτερα στην εισαγωγή της ΠΕ/ΕΑΑ.

Καθώς στις έρευνες αυτές

- αμφισβητείται η γνωστική επάρκεια των εκπαιδευτικών της Δ/βάθμιας εκπαίδευσης στην ΠΕ/ΕΑΑ,
  - θεωρείται ανεπαρκής η εξοικείωσή τους με τις διδακτικές προσεγγίσεις και εφαρμογές της όπως και η ενσωμάτωση/μεταφορά αυτών από τους φιλολόγους στη διδασκαλία των γνωστικών αντικειμένων της ειδικότητάς τους και
  - ελέγχεται η ετοιμότητά τους να ανταποκρίνονται θετικά σε καινοτομικές προτάσεις των ΠΣ και ειδικότερα στην εισαγωγή της ΠΕ/ΕΑΑ,
- συνάγεται ότι απαιτείται να εμπλουτιστεί ερευνητικά τόσο η ΠΕ/ΕΑΑ ως ένα σχετικά νέο εκπαιδευτικό πεδίο, όσο και η εφαρμογή του ΠΣ του Νέου Σχολείου στη διδασκαλία της λογοτεχνίας σε πιλοτικό στάδιο.

Η αναγκαιότητα της διερεύνησης των ζητημάτων αυτών καταδεικνύει και τη σημασία του ερευνητικού εγχειρήματος που αναμένεται να συνεισφέρει στην επιστημονική γνώση, αποτυπώντας την «εικόνα» που επικρατεί, αλλά και λειτουργώντας ως «προέρευνα» για άλλες έρευνες που θα επιδιώξουν να ανιχνεύσουν την ετοιμότητα και άλλων εκπαιδευτικών να ενσωματώνουν τα χαρακτηριστικά της ΠΕ/ΕΑΑ στα μαθήματα της ειδικότητάς τους ή σε άλλα καινοτομικά πεδία του ΠΣ. Επίσης, τα ερευνητικά δεδομένα, παρά το μικρό εύρος γενίκευσής τους, μπορούν να αξιοποιηθούν στο σχεδιασμό και επιπλέον επιμορφωτικών δράσεων, βασισμένων στην καταγραφή πραγματικών και εκφρασμένων αναγκών, από το Υ.ΠΑΙ.Θ., τα Πανεπιστημιακά τμήματα και κάθε άλλο επιμορφωτικό φορέα (Βεργίδης, 1999:13, 23).

ΤΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Προκειμένου να διερευνηθεί αν οι φιλόλογοι:

- έχουν ενημερωθεί για την αιεφόρο προοπτική των ΠΣ του Νέου Σχολείου και για την διάχυση/ενσωμάτωση των χαρακτηριστικών της ΠΕ/ΕΑΑ στη διδασκαλία της λογοτεχνίας σύμφωνα με το ΠΣ του,
- έχουν και με ποιον τρόπο διαφοροποιήσει τη διδασκαλία της λογοτεχνίας κατά την πιλοτική εφαρμογή του και
- αισθάνονται έτοιμοι να ενσωματώνουν τα χαρακτηριστικά της ΠΕ/ΕΑΑ (την ολιστική και συστημική, τη διαθεματική και διεπιστημονική θεώρηση, τις αξίες της αιεφορίας, την κριτική σκέψη και την έννοια της «πολιτότητας», εκλαμβανόμενης ως προσπάθεια προετοιμασίας των εκπαιδευόμενων για ενεργή και υπεύθυνη συμμετοχή σε μια δημοκρατία κατά την οποία αντιμετωπίζονται ως πολίτες του σήμερα και όχι ως πολίτες εν αναμονή) σε αυτήν, επιλέχθηκε η ποιοτική μεθοδολογία με γνώμονα τη συνεισφορά της στη βαθύτερη, αρτιότερη και περισσότερο επεξεργασμένη προσέγγιση του υπό έρευνα ζητήματος και στην ολιστική και βαθύτερη ερμηνεία του (Hebert & Sears, 1996· Κυριακίδης, 2001· Kvale, 1996:67· Μαντζούκας, 2007). Στην

επιλογή μας συνέβαλε και η προτίμηση της ποιοτικής μεθοδολογίας στην εκπαιδευτική έρευνα εν γένει, αλλά και η ανάλογα αυξανόμενη τάση της χρήσης της στην έρευνα για την ΠΕ (Γεωργόπουλος & Φλογαίτη, 2012:20).

Επιπλέον, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι τρόποι συλλογής δεδομένων στην ποιοτική έρευνα προκειμένου να αποτυπώνονται οι μοναδικές και υποκειμενικές εμπειρίες, πεποιθήσεις και αντιλήψεις των συμμετεχόντων, επιβάλλεται να είναι είτε μη δομημένοι είτε ημιδομημένοι, επιλέξαμε το ερωτηματολόγιο με ανοικτές κυρίως ερωτήσεις, το οποίο προσεγγίζει τα πλεονεκτήματα της ημιδομημένης συνέντευξης – της πιο διαδεδομένης μεθόδου άντλησης ποιοτικού υλικού – η οποία ωστόσο δύσκολα θα προσαρμοζόταν στα χρονικά περιθώρια και τις συνθήκες διεξαγωγής της έρευνας (Μαντζούκας, 2007). Αντίθετα, το ερωτηματολόγιο, τεχνική ελάχιστα δαπανηρή και ιδιαίτερα εύχρηστη και γρήγορη, διευκόλυνε τους συμμετέχοντες να διατυπώσουν τις θέσεις τους, με ειλικρίνεια και αυθεντικότητα αλλά και περισσότερο εμπειριστατώμενα καθώς δεν πιέζονταν για άμεσες απαντήσεις και μπορούσαν να επιλέξουν το χρόνο καταγραφής τους (Βάμβουκας, 1988· Βάμβουκας & Κανάκης, 1997· Bell, 1997:217· Cohen & Manion, 1994· Gillham, 2000· Μακράκης, 1998-1999:287).

Παράλληλα, οι ανοιχτού τύπου ερωτήσεις, αλλά και κάποιες επιλογής, ιεράρχησης/κατάταξης ή αντιστοιχίσης που χρησιμοποιήθηκαν για τη διερεύνηση της κατανόησης του εννοιολογικού πλαισίου των χαρακτηριστικών της ΠΕ/ΕΑΑ από τους ερωτώμενους εκμηδενίζοντας τον κίνδυνο πιθανής αμηχανίας τους από την έκθεσή τους στην παρουσίαση θεωρητικών γνώσεων, φαίνεται ότι βοήθησαν ιδιαίτερα στην προσέγγιση των ερευνητικών ζητημάτων, επιτρέποντας την καταγραφή πληροφοριών που τροφοδοτούν τον προβληματισμό σε νέες και μη προβλέψιμες κατευθύνσεις (Bell, 2007:183, 184· Cohen & Manion, 1997:381· Faulker, Swann, Baker, Bird, & Carty, 1999· Κυριαζή, 1998:128). Έτσι, στην πρώτη ερευνητική απόπειρα σχετικά με την ετοιμότητα των φιλολόγων να ενσωματώνουν τα χαρακτηριστικά της ΠΕ/ΕΑΑ στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Νέο Σχολείο, αυτές συνέβαλαν στην «αποκάλυψη» των απόψεων των συμμετεχόντων και μπορούν κάλλιστα να λειτουργήσουν και ως οδηγός στο σχεδιασμό κλειστών ερωτήσεων ή άλλων τρόπων συλλογής δεδομένων που πιθανότατα επιλεγούν σε μεταγενέστερα ερευνητικά εγχειρήματα (Δασκολιά & Λιαράκου, 2012:112· Ζέτου, 2010· Μακράκης, 1998-1999:287· Παρασκευόπουλος, 1993).

Από την άλλη πλευρά, για την ανάλυση του ερευνητικού υλικού εφαρμόστηκαν δύο παραδείγματα της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου και η ερμηνευτική μέθοδος. Ειδικότερα, για την επεξεργασία του προερχόμενου από τις ανοιχτές ερωτήσεις υλικού, ακολουθήθηκε το παράδειγμα της δόμησης περιεχομένου και μετά την αποδελτίωσή του έγινε η περιγραφή του μέσω της τεχνικής της παράφρασης, οπότε με αναλλοίωτο το ουσιαστικό περιεχόμενό του, προέκυψε μια ευσύνοπτη εικόνα του που συνέβαλε στη σε μακρο-επίπεδο αναπαράστασή του (Mayring, 1993). Από τα παραθέματα που παραφράστηκαν, επιλέχθηκαν τα «πρότυπα», τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα, με κριτήριο τη μεγάλη συχνότητα, την ακραία διατύπωση ή τα πρωτότυπα και ενδιαφέροντα μηνύματά τους και παρουσιάστηκαν τα σημαντικότερα από αυτά ως τεκμηρίωση των παραφράσεων και ως σταθερά για πιθανές εναλλακτικές ή κριτικές αναγνώσεις από μελετητές του μετα-κειμένου (Mayring, 1993:84). Η επεξεργασία πάλι του προερχόμενου από τις ημι-ανοιχτές ερωτήσεις υλικού, βασίστηκε στην παράθεση των ερευνητικών δεδομένων στο

πλαίσιο των συγκλίσεων της πλειονότητας των φιλολόγων και στη συνέχεια η προσέγγιση του συνόλου των συγκεντρωμένων στοιχείων έγινε με την ερμηνευτική μέθοδο η οποία επέτρεψε τη σύνθεση των δεδομένων των αναλύσεων κάθε υποκατηγορίας και κατηγορίας του επαγωγικού συστήματος κατηγοριών που συγκροτήθηκε για την προσπέλασή τους ως εξής:

ΤΟ ΕΠΑΓΩΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ

<p>▶ I. «Η ενημέρωση των φιλολόγων για την αιφόρο προοπτική του Νέου Σχολείου»</p>
<p>1. Η επιμόρφωση των φιλολόγων σχετικά με την ΠΕ/ΕΑΑ και οι φορείς της επιμόρφωσής τους   1.1: Παρακαλούθηση επιμορφωτικών προγραμμάτων σχετικών με τη ΠΕ/ΕΑΑ   1.2: Φορείς επιμόρφωσης σε προγράμματα σχετικά με την ΠΕ/ΕΑΑ   2. Η ενημέρωση των φιλολόγων για την αιφόρο προοπτική του νέου σχολείου και οι κύριες πηγές ενημέρωσής τους   2.1.: Ενημέρωση για την αιφόρο προοπτική του Νέου Σχολείου   2.2.: Πηγές ενημέρωσης για την αιφόρο προοπτική του Νέου Σχολείου</p>
<p>▶ II. «Η ενημέρωση των φιλολόγων για τη στόχευση της διάχυσης/ενσωμάτωσης των χαρακτηριστικών της ΠΕ/ΕΑΑ στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Νέο Σχολείο»</p>
<p>1. Η ενημέρωση των φιλολόγων για τη στόχευση της διάχυσης/ενσωμάτωσης των χαρακτηριστικών της ΠΕ/ΕΑΑ στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Νέο Σχολείο</p>
<p>▶ III. «Η διαφοροποίηση της διδασκαλίας της λογοτεχνίας στο Νέο Σχολείο»</p>
<p>1. Η διαφοροποίηση της διδασκαλίας της λογοτεχνίας στο Νέο Σχολείο</p>
<p>▶ IV. «Η ετοιμότητα των φιλολόγων να ενσωματώνουν τα χαρακτηριστικά της ΠΕ/ΕΑΑ στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Νέο Σχολείο»</p>
<p>1. Η ετοιμότητα των φιλολόγων να ενσωματώνουν τα χαρακτηριστικά της ΠΕ/ΕΑΑ στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Νέο Σχολείο</p>
<p>▶ IV. i. «Η ετοιμότητα των φιλολόγων να ενσωματώνουν την ολιστική και συστημική προσέγγιση στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Νέο Σχολείο»</p>
<p>1. Η εξοικείωση των φιλολόγων με την έννοια της ολιστικής και συστημικής διδακτικής προσέγγισης   2. Οι διδακτικές τεχνικές που δηλώνουν πως χρησιμοποιούν για την προώθησή της   3. Οι δυσκολίες που οι ίδιοι θεωρούν πως αντιμετωπίζουν στο εγχείρημα αυτό</p>
<p>▶ IV. ii. «Η ετοιμότητα των φιλολόγων να ενσωματώνουν τη διαθεματική και διεπιστημονική προσέγγιση στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Νέο Σχολείο»</p>
<p>1. Η εξοικείωση των φιλολόγων με την έννοια της διαθεματικής και διεπιστημονικής διδακτικής προσέγγισης   2. Οι διδακτικές τεχνικές που δηλώνουν πως χρησιμοποιούν για την προώθησή της   3. Οι δυσκολίες που οι ίδιοι θεωρούν πως αντιμετωπίζουν στο εγχείρημα αυτό</p>
<p>▶ IV. iii. «Η ετοιμότητα των φιλολόγων να ενσωματώνουν και να προωθούν την ανάπτυξη των αιφορικών αξιών στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Νέο Σχολείο»</p>
<p>1. Η ανάδειξη/καταγραφή των αξιών που οι φιλόλογοι θεωρούν ότι συμβάλλουν στην προώθηση της αιφορίας   2. Η ανάδειξη/καταγραφή των αιφορικών αξιών των οποίων την ανάπτυξη οι φιλόλογοι θεωρούν ότι επιδιώκει να υπηρετήσει το ΠΣ της λογοτεχνίας του Νέου Σχολείου   3. Οι διδακτικές τεχνικές που οι φιλόλογοι δηλώνουν πως χρησιμοποιούν για την ανάπτυξη των αξιών   4. Οι δυσκολίες που οι φιλόλογοι θεωρούν ότι αντιμετωπίζουν στη διδασκαλία και μάθηση των αξιών</p>
<p>▶ IV. iv. «Η ετοιμότητα των φιλολόγων να ενσωματώνουν και να προωθούν την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Νέο Σχολείο»</p>
<p>1. Η εξοικείωση των φιλολόγων με την έννοια της κριτικής σκέψης   2. Οι διδακτικές τεχνικές που δηλώνουν πως χρησιμοποιούν για την προώθησή της   3. Οι δυσκολίες που οι ίδιοι θεωρούν πως αντιμετωπίζουν στο εγχείρημα αυτό</p>

► IV. v. «Η ετοιμότητα των φιλολόγων να ενσωματώνουν και να προωθούν την ανάπτυξη της «πολιτότητας» στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Νέο Σχολείο»

1. Η εξοικείωση των φιλολόγων με πρακτικές που ευνοούν την ανάπτυξη της «πολιτότητας» στη διδασκαλία της λογοτεχνίας
2. Οι διδακτικές τεχνικές που δηλώνουν πως χρησιμοποιούν για την ανάπτυξη της στα πλαίσια του μαθήματος της λογοτεχνίας
3. Οι δυσκολίες που οι ίδιοι θεωρούν πως αντιμετωπίζουν στο εγχείρημα αυτό.

Έτσι, μετά από τις επανειλημμένες και προσεκτικές αναγνώσεις των κειμένων, των αναλύσεων τους και των «πρότυπων» κειμένων, τη συνειδητοποίηση και διεύρυνση της «προκατανόησής» μας σχετικά με τα θέματα που διαπραγματεύεται το υπό έρευνα υλικό, την ερμηνεία των απόψεων των συμμετεχόντων με βάση τα εγγύς συγκείμενά τους και τη συλλογή σχετικού βιβλιογραφικού υλικού και σχετικών υφιστάμενων θεωριών που δυνητικά θα συνεισέφεραν στην ερμηνεία των εξεταζόμενων απαντήσεων, καταλήξαμε στη σύνθεση κειμένου ερμηνειών του υπό ανάλυση υλικού.

ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥΣ

Από τα ερευνητικά δεδομένα προκύπτει ότι οι συμμετέχοντες φιλόλογοι:

► *εκφράζουν την ανάγκη περαιτέρω επιμόρφωσης στην ΠΕ/ΕΑΑ, ακόμη και όσοι έχουν παρακολουθήσει σχετικά προγράμματα ενώ αναγνωρίζουν ως κύριους φορείς επιμόρφωσής τους τα ΚΠΕ, τα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα, τα Γραφεία ΠΕ, το ΥΠΑΙΘΠΑ, το διαδίκτυο και τη σχετική βιβλιογραφία, όπως συμβαίνει και με εκπαιδευτικούς διαφορετικών ειδικοτήτων και βαθμίδων σε ανάλογες έρευνες¹*

► *διαφοροποιούνται ως προς την ενημέρωσή τους για την αειφόρο προοπτική του Νέου Σχολείου και την αξιοποίηση κάποιων ενημερωτικών πηγών (εισαγωγικά σεμινάρια για το Νέο Σχολείο, Οδηγό Σπουδών και ΠΣ της λογοτεχνίας και της ΠΕ/ΕΑΑ του Νέου Σχολείου, Δ/νση Δ/θμιας Εκπαίδευσης, Σχολικό Σύμβουλο, προσωπική μελέτη) τις οποίες θεωρούν ανεπαρκείς. Έτσι συμφωνούν με τις ενστάσεις για τις σύντομες και αποσπασματικές εισαγωγικές ενημερώσεις για τα πιλοτικά γυμνάσια, που έχουν διατυπώσει σχεδόν στο σύνολό τους οι συμμετέχοντες σε αυτές εκπαιδευτικοί. Παράλληλα, υπογραμμίζουν και την ανάγκη υλοποίησης περισσότερο αποκεντρωμένων επιμορφωτικών δράσεων² την οποία επισημαίνει και το ΠΙ (Γρόλλιος, χ.η Ξωχέλλης, 2002:2 ΠΙ, 2009). Ακόμη, προτάσσουντας τους*

¹ Ενδεικτικά αναφέρονται οι έρευνες των: Jucker (2002), Summers, Corney, & Childs (2004), Παπαναούμ (1997), Daskolia & Flogaitis (2003), Groussia-Rizou & Abeliotis (2004), Δημητρίου και Ζαχαριάδου (2005), Σκαναβή, Πετρενίτη, & Γιαννοπούλου (2002-2003, όπ. αναφ. στο Σκαναβή, Πετρενίτη, & Γιαννοπούλου, 2005), Αρβαντά (2006), Καραμέρη, Ράγκου, & Παπανικολάου (2006), Λιαράκου, Μπαζίγου, Φλογαίτη, & Δασκολιά (2006), Αντωνίου (2008), Ζυγούρη (2008α), Καλαθάκη (2008α), Ντιβέρη, Σταγιάννη, Λούκα, & Γκαλμπογκίνη (2008), Χριστόπουλου (2008). Επίσης, τα ΚΠΕ ως φορέας επιμόρφωσης για την ΑΑ αναφέρονται στην έρευνα της Ηλία (2012), τα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα στις έρευνες των Σκαναβή, Πετρενίτη, & Γιαννοπούλου (2002-2003, όπ. αναφ. στο Σκαναβή, Πετρενίτη, & Γιαννοπούλου, 2005) και Δασκολιά & Λιαράκου (2005, όπ. αναφ. στο Δασκολιά & Λιαράκου, 2012), τα Γραφεία της ΠΕ στην έρευνα των Δασκολιά & Λιαράκου (2005, όπ. αναφ. στο Δασκολιά & Λιαράκου, 2012), το ΥΠΑΙΘΠΑ στις έρευνες των: Παπαναούμ (1997) και Σκαναβή, Πετρενίτη, & Γιαννοπούλου (2002-2003, όπ. αναφ. στο Σκαναβή, Πετρενίτη, & Γιαννοπούλου, 2005) ενώ το διαδίκτυο και η βιβλιογραφία στις έρευνες των: Παπαναούμ (1997), Μπατσά (2006), Αραβαντινού (2012) και Ηλία (2012).

² Χαρακτηριστικά επισημαίνουν την αδυναμία ή τη δυσκολία συμμετοχής τους στις συγκεκριμένες επιμορφώσεις λόγω προσωπικών - οικονομικών, οικογενειακών, επαγγελματικών - κωλυμάτων, όχι πάντα εύκολα διαχειρίσιμων και κυρίως με το δεδομένο της δέσμευσής τους σε μη εργάσιμες ημέρες αλλά και λόγω της ανάγκης μετακίνησής τους από τον τόπο διαμονής ή εργασίας στη Λαμία, το κέντρο διεξαγωγής αυτών.

υπηρεσιακούς φορείς και την αυτομόρφωση ως ενημερωτικές πηγές για την εισαγωγή της ΠΕ/ΕΑΑ στο Νέο Σχολείο, φαίνεται να ταυτίζονται με τις απόψεις των συμμετεχόντων τόσο σε έρευνες με ανάλογη θεματική (Αραβαντινού 2012, Ηλία 2012) όσο και με έρευνες που εστιάζουν σε άλλες εκπαιδευτικές καινοτομίες όπως αυτή του Μπουραντά (2005) όπου οι τεχνολογικά μη «εγγράμματοι» φιλόλογοι προτιμούν σεμινάρια σχεδιασμένα από την πολιτεία και μάλιστα υποχρεωτικής παρακολούθησης ή αναζητούν ευκαιρίες αυτομόρφωσης επιλέγοντας συνεργασίες σε ατομικό επίπεδο με φιλικά πρόσωπα ή συναδέλφους που χειρίζονται με ευχέρεια Η/Υ.

► θεωρούν ότι δεν είναι στο βαθμό που απαιτείται «επαρκείς» να υπηρετήσουν τη στόχευση της διάχυσης/ενσωμάτωσης των χαρακτηριστικών της ΠΕ/ΕΑΑ στη διδασκαλία της λογοτεχνίας και δηλώνουν πως για την υπέρβαση των δυσκολιών τους, αξιοποιούν τη βιβλιογραφία και το διαδίκτυο. Αντίστοιχη, «ανετοιμότητα» διαπιστώθηκε ερευνητικά και στους εκπαιδευτικούς που κλήθηκαν να υποστηρίξουν την ΠΕ ως καινοτομία των ΑΠ³. Η διαπίστωση εξάλλου της Δίτσιου (2002:59) ότι χρειάζεται περισσότερο από ένας χρόνος για να αισθάνονται οι εκπαιδευτικοί εν γένει, εξοικειωμένοι με κάθε καινοτομία, αιτιολογεί τη μικρή αριθμητικά εκπροσώπησή τους σε καινοτόμα προγράμματα⁴.

► προσπαθούν να εναρμονίσουν τις διδακτικές επιλογές τους με τις καινοτομικές προτάσεις του ΠΣ της λογοτεχνίας. Πιο συγκεκριμένα, δηλώνουν πως παρουσιάζουν την ύλη ανά θεματικές ενότητες, επιλέγουν κείμενα εντός και εκτός του σχολικού βιβλίου, υιοθετούν ολιστικές, διαθεματικές, διεπιστημονικές, κριτικές προσεγγίσεις, εφαρμόζουν ενεργητικές/εναλλακτικές διδακτικές τεχνικές, χρησιμοποιούν ποικίλα διδακτικά μέσα, ενεργοποιούν τους μαθητές, αξιοποιούν κατάλληλα τα ταλέντα τους και αξιολογούν την εκπαιδευτική διαδικασία σε όλες τις φάσεις της. Η απόσταση ωστόσο που συχνά η εκπαιδευτική έρευνα καταγράφει ανάμεσα στο επιδιωκόμενο και στο επιτεύξιμο είναι πιθανή και στην περίπτωσή μας, όταν μάλιστα η Τσαλίκη (2012:445) διαπιστώνει πως τα αποτελέσματα των προγραμμάτων ΠΕ είναι ακόμη κατώτερα των αναμενόμενων λόγω της μεγάλης απόκλισης της στοχοθεσίας τους με ό,τι στην πράξη συμβαίνει και η Τρικαλίτη (2005:312, 314) επισημαίνει τη δύσκολη σχολική πραγματικότητα ως προς την υιοθέτηση καινοτομιών κυρίως στη Δ/βάθμια εκπαίδευση (Αποστολίδου, κ. συν., χ.η.· Φλογαΐτη, 2008:31).

► εμφανίζονται αρκετά εξοικειωμένοι με τις έννοιες της ολιστικής και συστημικής, διαθεματικής και διεπιστημονικής προσέγγισης και της κριτικής σκέψης όπως και με τις αξίες της αειφορίας ενώ λιγότερο με την έννοια της «πολιτότητας». Το εύρημα αυτό δικαιολογείται καθώς στη λογοτεχνία τα ζητήματα που τίθενται επιτρέπουν την καθολική εποπτεία της φύσης και της ζωής, οπότε οι συμμετέχοντες εμφανίζονται να έχουν αξιοποιήσει τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες που εξ αντικειμένου τους δίνονται και να ακολουθούν ολιστικές και συστημικές προσεγγίσεις (Νικηταρά, χ.η). Επιπλέον, η εξοικείωσή τους με την προσπέλαση της διδακτέας γνώσης όχι στα αυστηρά διακριτά πλαίσια των επιστημών, αλλά σε ένα αδιάσπαστο «όλον», δεν εκπλήσσει, αφού και πριν από την πιλοτική εφαρμογή του Νέου Σχολείου - και

³ Αναφέρονται ενδεικτικά οι έρευνες των: Caduto (1984/85, όπ. αναφ. στο Λιθοξοΐδου, 2005:844), Ham & Sewing (1987-1988), Wilson (1993), Samuel (1993), Lane, Wilke, Champeau, & Sivek (1995), Δασκολιά (2000), Ζυγούρη (2008β).

⁴ Σχετικές είναι οι έρευνες των: Παπαδημητρίου (1998), Κουκούλη (2000), Σπυροπούλου (2001α), Δίτσιου (2002) και Σπυροπούλου, Αναστασάκη, Δελγιάννη, Κούτρα, & Μπούρα (2008).

κυρίως από το 1999 με την καθιέρωση των ΔΕΠΠΣ - επιχειρούν στη διδασκαλία της λογοτεχνίας, τη διαπραγμάτευση των θεμάτων σε ένα συντεταγμένο πεδίο συσχέτισης διαφορετικών επιστημονικών κλάδων ενώ παράλληλα και στη διδασκαλία των υπόλοιπων φιλολογικών μαθημάτων, αξιοποιούν διακριτές επιστήμες σε σύνθετες αναζητήσεις και στη λογική των κοινώς αποδεκτών προς μελέτη στοιχείων τους (Αθανασοπούλου, 2003-2004· Παμουκτσόγλου, 2004:36). Το ότι πάλι εμφανίζονται ευαίσθητοποιημένοι, ενημερωμένοι και ικανοί να συνδράμουν τους μαθητές τους στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, η οποία συναποτελεί στόχευση και ένα ακόμη σημείο τομής της ΠΕ/ΕΑΑ και της λογοτεχνίας, δικαιολογείται από την προγενέστερη εξοικειώσή τους με αυτήν που πιθανότατα καλλιεργήθηκε ως εκπαιδευτική επιδίωξη στις πανεπιστημιακές τους σπουδές ή αποκτήθηκε μέσω της εμπειρίας τους (Αποστολίδου κ. συν., χ.η.· Φλογαΐτη, 2008:31). Ακόμη με το σχετικό με την αειφορία προτεινόμενο από εκείνους αξιακό πλέγμα που εστιάζει όχι μόνο στη σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον, αλλά και στη σχέση του με τους συνανθρώπους του, συμφωνεί το θεωρητικό πλαίσιο της ΠΕ/ΕΑΑ - καθώς ως σχετικές με την αειφορία αξίες αναγνωρίζουν εκείνες που η UNESCO (2005) και η Φλογαΐτη (2011) συμπεριλαμβάνουν στο σχετικό κατάλογο και προς τις οποίες η ΠΕ/ΕΑΑ προσανατολίζεται - αλλά και το πλαίσιο αξιών που η διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Νέο Σχολείο επιδιώκει (Αποστολίδου κ. συν., χ.η.· Δημητρίου, 2009:197, 200· Λιαράκου & Φλογαΐτη, 2007). Η «μειωμένη» τέλος πρόσληψη της έννοιας της «πολιτότητας», συγκριτικά με τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά της ΠΕ/ΕΑΑ, αποτυπώνει τη γενικότερη έλλειψη «εκπαίδευσής» τους σε θέματα δράσης και αποτελεί εύρημα και της Ηλία, (2012) και της Αραβαντινού (2012) που εστιάζουν αντίστοιχα σε εκπαιδευτικούς της Π/θμιας και Δ/θμιας Εκπαίδευσης.

► *χρησιμοποιούν, όπως δηλώνουν, στη διδασκαλία ομαδοσυνεργατικές μεθόδους και βιωματικές/ενεργητικές τεχνικές και επιδιώκουν συνεργασίες σε επίπεδο εκπαιδευτικών-μαθητών-γονιών, εκπαιδευτικής μονάδας ή εκπαιδευτικών μονάδων, τοπικής κοινότητας ή ευρύτερης κοινωνίας. Αξίζει να αναφερθεί ότι η ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και τα σχέδια εργασίας που κυριαρχούν στις προτιμήσεις τους, προτάσσονται και βιβλιογραφικά εξαιτίας της δημοφιλίας τους στην προώθηση των χαρακτηριστικών της ΠΕ/ΕΑΑ, αλλά και στην ευρύτερη εκπαίδευση, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια (Γρόλλιος, 2005· Ντολιοπούλου, 2005). Επίσης, οι διδακτικές στρατηγικές και τεχνικές που επιλέγουν για την ανάπτυξη των αξιών⁵ ευθυγραμμίζονται απόλυτα με τις αναφερόμενες στη σχετική βιβλιογραφία⁶, με τις προτεινόμενες ως κατάλληλες στο μοντέλο του CSCT και με αυτές που ο Caduto (1985, όπ. αναφ. στο Καμαρινού, 2005) συστήνει ως πλέον αρμόζουσες. Ανάλογα, οι τρόποι και οι διδακτικές τεχνικές που χρησιμοποιούν για την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μαθητών τους⁷ και της ικανότητάς τους να σχεδιάζουν και να υλοποιούν δράσεις⁸ ακολουθούν το πνεύμα των προτάσεων της UNECE (2005). Από την άλλη ενθαρρύνοντας τη συμμετοχή των μαθητών σε ποικίλες*

⁵ Συγκεκριμένα, αναφέρουν τη διασαφήνιση και ανάλυση αξιών, το παράδειγμα/τα πρότυπα, την ομαδοσυνεργατική μέθοδο/επικοινωνιακή προσέγγιση και τις ενεργητικές διδακτικές τεχνικές: συζήτηση, παιχνίδια ρόλων, επίλυση προβλημάτων, επιχειρηματολογία, δραματοποίηση, προσομοιώσεις, ηθικά διλήμματα.

⁶ Μεθόδους ανάπτυξης αξιών προτείνουν μεταξύ άλλων και οι Δημητρίου (2009:308) και Κιάτση - Μπελτράν (χ.η.).

⁷ Συγκεκριμένα, αναφέρουν την κριτική ανάγνωση και συγκριτική προσέγγιση των κειμένων, την ομαδοσυνεργατική μέθοδο, τη βιωματική μάθηση και τις ενεργητικές εκπαιδευτικές τεχνικές: επιχειρηματολογία, συζήτηση, διάλογο, επίλυση προβλήματος, ιδεοθύελλα, φθίνουσα καθοδήγηση, δραματοποίηση, παιχνίδι ρόλων, σύγκριση - αιτιολόγηση, μαιευτική μέθοδο, διαθεματικές συνδέσεις.

⁸ Συγκεκριμένα, αναφέρουν τον διάλογο, το παράδειγμα, τη δραματοποίηση, τα βιωματικά παιχνίδια, την επίλυση προβλημάτων, την ομαδική εργασία.

δραστηριότητες και δράσεις στα πλαίσια της σχολικής ομάδας, της κοινότητας και της ευρύτερης κοινωνίας ανταποκρίνονται στο θεωρητικό πλαίσιο της ΠΕ/ΕΑΑ, αλλά και στη σκοποθεσία της διδασκαλίας της λογοτεχνίας, όπου η κατανόηση του κόσμου και του εαυτού εκκινά από την χωρίς χωροχρονικούς περιορισμούς αξιοποίηση της ανθρώπινης εμπειρίας η οποία και κριτικά «εγχρονίζεται» μέσω της προσωπικής εμπειρίας των μαθητών. Τέλος, συνεισφέρουν και με την προσωπική τους στάση, αναγνωρίζοντας ότι αποτελούν συχνά μοντέλο συμπεριφοράς και πρότυπο μίμησης⁹ (Λιθοξοΐδου, 2005:846).

► καταγράφουν ως βασικές δυσκολίες τους:

► την ελλιπή επιμόρφωσή τους στην ΠΕ/ΕΑΑ, τα χαρακτηριστικά της και το παιδαγωγικό πλαίσιο που την υποστηρίζει, θέση κοινή και σε άλλες έρευνες¹⁰ με πιο χαρακτηριστικές αυτές που αφορούν φιλολόγους όπως των Ξωχέλλη, Φράγκου, & Οικονόμου (1986, όπ. αναφ στο Ξωχέλλη, Φράγκου, Οικονόμου, & Μπάρμπας, 1986:77, 79-81) όπου καταγράφεται η σχεδόν αποκλειστική χρήση δασκαλοκεντρικών πρακτικών στη διδασκαλία, του ΠΙ (2008) όπου υπαγορεύεται η ανάγκη σχετικών επιμορφώσεων και των Αργυροπούλου, Πατούνα, & Βαρέση (2009) που εμφανίζει πανελλαδικά να εφαρμόζουν εναλλακτικές μορφές μάθησης οι συμμετέχοντες σε ποσοστό μόνο 50%.

► τις στερεότυπες διδακτικές προσεγγίσεις που ενεργοποιούν τις αντιστάσεις των εμπλεκόμενων στην εκπαιδευτική πράξη, εύρημα που επιβεβαιώνει η διεθνής εμπειρία (π.χ. Altermann-Köster, Holtappels, Kanders, Pfeiffer, & de Witt, 1990:12 Spanhel, 1999:67) και οι σχετικές με την εισαγωγή καινοτομιών εκπαιδευτικές έρευνες¹¹

► το συχνά αποτρεπτικό για τις επιθυμητές συνεργασίες κλίμα που αναγνωρίζεται και στην έρευνα του Θεοδωρόπουλου (2012) ότι αποδυναμώνει το περιβάλλον υποδοχής κάθε εκπαιδευτικής καινοτομίας. Αφού λοιπόν η προώθησή της δυσχεραίνεται ή ακυρώνεται, αν δεν υπάρχει το κατάλληλο κλίμα, δικαιολογημένα αυτό τίθεται ως προϋπόθεση στην εφαρμογή της ΠΕ/ΕΑΑ, ιδιαίτερα σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα που λειτουργώντας σε συγκεκριμένες και θεσμικά οριοθετημένες δομές, δύσκολα ανατρέπει παγιωμένες αντιλήψεις και συνήθειες (Giles & Hargreaves, 2006· Gough, 2005· Κάτσεων 2012:196).

⁹ Δηλωτική μάλιστα της επιρροής που ασκούν είναι η διαπίστωση του Ινστιτούτου Πολιτότητας που περιγράφει την ικανότητα της ενεργούς πολιτότητας για τους πιο πολλούς ως αποτέλεσμα επίπονης προσπάθειας που προϋποθέτει ενθάρρυνση, άσκηση, ανάπτυξη και πληροφόρηση ενώ για κάποιους ως αποτέλεσμα μιας φυσικής και αβίαστης διαδικασίας που εκκινά από έναν εμπνευσμένο δάσκαλο (Περικλέους, 2005).

¹⁰ Σχετικές έρευνες όπου καταγράφεται το έλλειμμα ενημέρωσης των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών στην ΠΕ/ΕΑΑ είναι των: Cross (1998), Jucker (2002), Summers, Corney, & Childs (2004), Παπαναούμ (1997), Daskolia & Flogaitis (2003), Σκαναβή, Πετρενίτη, & Γιαννοπούλου (2002-2003, όπ. αναφ. στο Σκαναβή, Πετρενίτη, & Γιαννοπούλου 2005), Groussia-Rizou & Abeliotis (2004), Δημητρίου και Ζαχαριάδου (2005), Αρβαντά (2006), Καραμέρη, Ράγκου, & Παπανικολάου (2006), Λιαράκου, Μπαζίγιο, Φλογαΐτη, & Δασκολιά (2006), Αντωνίου (2008), Ζυγούρη (2008α), Καλαθάκη (2008α), Ντιβέρη, Σταγιάννη, Λούκα, & Γκαλμπογκκίνη (2008) και Χριστόπουλου (2008) ενώ έρευνες όπου επιβεβαιώνεται έλλειψη επάρκειας των εκπαιδευτικών σε θέματα διδακτικής της ΠΕ/ΕΑΑ είναι των: Παπαδημητρίου (1995), Φύκαρη (1998:103), Δασκολιά (2000), Μπαζίγιο (2001, όπ. αναφ. στο Μπαζίγιο, 2012), Σπυροπούλου (2001β), της Δίτσου (2002:31), Χατζηφωτίου (2002, όπ. αναφ. στο Χατζηφωτίου, 2012:472-481), Αγγελίδου & Κρητικού (2005), Βασάλα (2005), Καζαντζή, Κολοκυθά, Γαβριλάκη, & Λέκκα (2005), Κοσμίδη, Μπαγάκη, Κρητικού, & Καλουδιώτη (2005), Λέτσιου (2005), Αρβαντά (2006), Μπατσή (2006), Καταραχιά (2007), Κιμιωνή (2007, όπ. αναφ. στο Κιμιωνής, 2012:203, 205), Δίτσιου, Παυλικάκη, & Φουσέκη (2007), Ζυγούρη (2008α), Καλαθάκη (2008β), Σπυροπούλου, Βαβουράκη, Δεληγιάννη, Κούτρα, Μπούρα, Λουκά, & Αναστασάκη (2008), Χριστόπουλου (2008) και Δημοπούλου και Μπαμπίλα (2010).

¹¹ Ενδεικτικά αναφέρονται οι έρευνες των: Δίτσιου (2002), Τρικαλίτη (2005) και Σπυροπούλου, Αναστασάκη, Δεληγιάννη, Κούτρα, & Μπούρα (2008).

► την έλλειψη χρόνου και τις ανεπαρκείς υλικοτεχνικές υποδομές, συχνό εύρημα ανάλογων ερευνών που διασυνδέουν τις δύο παραμέτρους με την επιτυχία των καινοτόμων δράσεων¹²

► αναζητούν περαιτέρω επιμορφώσεις σε όλα τα πεδία, κυρίως στη θεματική της επιλογής των καταλληλότερων μεθοδολογικών εργαλείων και των τρόπων υπέρβασης των αναφερόμενων ή άλλων ενδεχόμενων προβλημάτων και το αίτημά τους αυτό τίθεται επιτακτικότερα στην προώθηση της «πολιτότητας». Η αναζήτηση της κατάλληλης διδακτικής και μεθοδολογικής προσέγγισης και η δυνατότητα εφαρμογής ποικίλων διδακτικών τεχνικών που συνεισφέρουν στην εφαρμογή της ΠΕ/ΕΑΑ και τίθενται, είναι σύμφωνα και με την Τσαλίκη (2005:287) εύρημα συχνότατο, όταν οι εκπαιδευτικοί καλούνται να υποστηρίξουν νέους εκπαιδευτικούς προσανατολισμούς. Το αίτημα πάλι για επιμόρφωση στη δράση που εκφράζεται πιο εμφατικά, συγκριτικά με την αναζήτηση επιμόρφωσης στα υπόλοιπα χαρακτηριστικά της ΠΕ/ΕΑΑ, δικαιολογείται μάλλον από τη συνειδητοποίηση των συμμετεχόντων για τις ιδιαίτερες απαιτήσεις αυτού του πεδίου ως συνισταμένης των άλλων, αλλά και από τη γενικότερη έλλειψη «εκπαίδευσής» τους σε θέματα δράσης. Αυτή μάλιστα έκδηλα αποτυπώνεται και στην έκθεση «Αγωγή του πολίτη στην Ευρώπη», όπου από τις 31 χώρες που αξιολογήθηκαν για το αν παρέχουν κατάρτιση στην αγωγή του πολίτη σε μελλοντικούς εκπαιδευτικούς, προέκυψε πως αυτό ισχύει μόνο σε δύο, ενώ και οι αλλαγές που πολλές χώρες έχουν επιφέρει αναδιαμορφώνοντας τα τελευταία χρόνια τα ΠΣ για την αγωγή του πολίτη, σπάνια βρίσκουν εφαρμογή στη βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών ή σε προγράμματα επαγγελματικής εξέλιξής τους (Αγωγή του πολίτη, 2012).

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Καταληκτικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κ. Ευγενία Φλογαίτη, για την υποστήριξή της, την καθοδήγηση και τις πάντα ουσιαστικές παρατηρήσεις της και τους συναδέλφους που συμμετείχαν στην έρευνα για την ουσιαστική συμβολή τους σε αυτήν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσσα

Αγγελίδης, Ζ. (1993). *Εισαγωγή στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Art of Text.

Αγγελίδου, Ε., & Κρητικού, Ε. (2005, Σεπτέμβριος). *Πώς διαγράφεται το προφίλ εκπαιδευτικών Δ/θμιας Εκπ/σης Ανατ. Αττικής που διέκοψαν μόνιμα ή προσωρινά την υλοποίηση προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (ΠΕ)*. Ανακοίνωση στο 1ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Ισθμός Κορίνθου. Ανακτήθηκε από

http://kpe-kastor.kas.sch.gr/kpe/yliko/sppe1/oral/PDFs/18-27_oral.pdf

Αγωγή του πολίτη. (2012).

Ανακτήθηκε από

http://www.teachers4europe.gr/newsite/index.php?option=com_k2&view=item&id=194:%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%AE-%CF%84%CE%BF%CF%85-

¹² Αναφέρονται ως τέτοιες οι έρευνες των: Θεοδωρόπουλου (2012), Σπυροπούλου, Βαβουράκη, Δελιγιάννη, Κούτρα, Μπούρα, Λουκά, & Αναστασάκη (2008) και ΟΕΠΕΚ (2008, όπ. αναφ. στο Παπαδοπούλου, 2008).

%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AF%CF%84%CE%B7-
%CE%AD%CE%BB%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%88%CE%B7-
%CE%B5%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-
%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B9%CF%83%
CE%B7%CF%82-%CF%84%CF%89%CE%BD-
%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%85%
CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD&Itemid=53

Αθανασοπούλου, Α. (2003-2004). *«Ιστορία και Λογοτεχνία στο σχολείο. Μια διεπιστημονική πρόταση διδασκαλίας για την κριτική αγωγή των μαθητών στον σύγχρονο πολιτισμό»*. Ανακτήθηκε από www.academia.edu/1139227/

Αντωνίου, Ε. (2008). *Το Περιβαλλοντικό προφίλ των Εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και οι επιμορφωτικές τους επιλογές, ως παράγοντες σχεδιασμού προγράμματος επιμόρφωσης. Η περίπτωση των εκπαιδευτικών που εργάζονται στα Λύκεια του νομού Ρεθύμνης* (Αδημοσίευτη Διπλωματική εργασία, ΕΑΠ).

Ανακτήθηκε από

[http://class.eap.gr/LotusQuickr/ekpde/Main.nsf/\\$defaultview/4981A5DC2FB5DED DC2257524003ABC27/\\$File/ANTONIOU%20EIRHNIH.pdf?OpenElement](http://class.eap.gr/LotusQuickr/ekpde/Main.nsf/$defaultview/4981A5DC2FB5DED DC2257524003ABC27/$File/ANTONIOU%20EIRHNIH.pdf?OpenElement)

Αποστολίδου, Β., Κουντουρά, Ν., Προκοπίου, Κ., & Χοντολίδου, Ε. (χ.η.). *Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο*.

Ανακτήθηκε 5 Δεκεμβρίου, 2012, από

<http://digitalschool.minedu.gov.gr/info/newps/%CE%93%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1%20-%20%CE%9B%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B1/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%83%CE%B7%20%CE%9B%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf>

Αραβαντινού, Ν. (2012). *Επιμορφωτικές ανάγκες των εκπαιδευτικών σχετικά με την εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη. Διερεύνηση των απόψεων των καθηγητών που υπηρετούν σε σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στο νομό της Κέρκυρας σχετικά με τη γνώση και τις ικανότητες που πρέπει να έχουν για να διδάξουν στα πλαίσια της εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη* (Αδημοσίευτη Διπλωματική εργασία, ΕΑΠ).

Ανακτήθηκε από

[http://class.eap.gr/LotusQuickr/ekpde/Main.nsf/0/19B181CE9E075183C2257B2000380222/\\$file/ARAVANTINOY%20NIKI.pdf](http://class.eap.gr/LotusQuickr/ekpde/Main.nsf/0/19B181CE9E075183C2257B2000380222/$file/ARAVANTINOY%20NIKI.pdf)

Αρβαντά, Α. (2006, Δεκέμβριος). *Διερεύνηση των επιμορφωτικών αναγκών εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Σερρών όσον αφορά την αναγκαιότητα απόκτησης γνώσεων και ικανοτήτων στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Ανακοίνωση στο 2ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αθήνα.

Ανακτήθηκε από http://kpe-kastor.kas.sch.gr/kpe/yliko/sppe2/oral/PDFs/76-85_oral.pdf

Αργυροπούλου, Χ., Πατούνα, Α., & Βαρέση, Ε. (2009). *Πανελλαδική Έρευνα για το μάθημα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο*. Αθήνα: ΠΙ.

Βάμβουκας, Μ. (1988). *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία* (5^η εκδ.). Αθήνα: Γρηγόρη.

Βάμβουκας, Μ., & Κανάκης, Ι. (1997). Στάσεις των εκπαιδευτικών απέναντι στα Ο-Α μέσα διδασκαλίας και μάθησης. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 25, 61-85.

Βασάλα, Π. (2005, Σεπτέμβριος). *Η εξέλιξη της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση του Νομού Κεφαλληνίας από το 1985 μέχρι το 2005*.

Ανακοίνωση στο 1ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Ισθμός Κορίνθου.

Ανακτήθηκε από http://kpe-kastor.kas.sch.gr/kpe/yliko/sppe1/oral/PDFs/53-63_oral.pdf

- Bell, J.** (1997). *Μεθοδολογικός Σχεδιασμός Παιδαγωγικής και Κοινωνικής Έρευνας* (μτφ.: Α.-Β. Ρήγα). Αθήνα: Gutenberg. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1993).
- Bell, J.** (2007). *Πώς να συντάξετε μια επιστημονική εργασία. Οδηγός ερευνητικής μεθοδολογίας* (μτφ.: Ε. Πανάγου). Αθήνα: Μεταίχμιο. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 2005).
- Βεργίδης, Δ.** (1999). Σχεδιασμός και δόμηση προγραμμάτων εκπαίδευσης ενηλίκων. Στο: Δ. Βεργίδης & Α. Καραλής (Επιμ.), *Εκπαίδευση Ενηλίκων Σχεδιασμός, Οργάνωση και Αξιολόγηση Προγραμμάτων* (τομ. Γ', σελ. 11-61). Πάτρα: ΕΑΠ.
- Γεωργόπουλος, Α., & Φλογαΐτη, Ε.** (2012). Εισαγωγή. Στο: Ε. Φλογαΐτη & Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική εκπαίδευση - Ερευνητικές εργασίες στην Ελλάδα* (σελ. 15-36). Αθήνα: Πεδίο.
- Cohen, L., & Manion, L.** (1994). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας* (μτφ.: Χ. Μητσοπούλου & Μ. Φιλοπούλου). Αθήνα: Μεταίχμιο. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1980).
- Cohen, L., & Manion, L.** (1997). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας* (μτφ.: Χ. Μητσοπούλου & Μ. Φιλοπούλου). Αθήνα: Έκφραση. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1980).
- Γρόλλιος, Γ.** (2005). Πλευρές της ιστορίας της μεθόδου project. Στο: Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση - Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται...* (σελ. 105-131). Αθήνα: Gutenberg.
- Γρόλλιος, Γ.** (χ.η.). Τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών του Νέου Σχολείου. Από το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών στα προγράμματα σπουδών του Νέου Σχολείου. Ανακτήθηκε 21 Οκτωβρίου, 2012, από <http://www.aristerovima.gr/details.php?id=1208>
- Δασκολιά, Μ., & Λιαράκου, Γ.** (2012). Διερευνώντας την έννοια της αιφροδίας. Αντιλήψεις Ελλήνων εκπαιδευτικών και φοιτητών. Στο: Ε. Φλογαΐτη & Γ. Λιαράκου (Επιμ.), *Η έρευνα στην εκπαίδευση για την αιφροδία ανάπτυξη* (σελ. 111-128). Αθήνα: Πεδίο.
- Δασκολιά, Μ.Κ.** (2000). *Οι επιμορφωτικές ανάγκες των εκπαιδευτικών στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση* (Διδακτορική διατριβή, Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών). Διαθέσιμο από τη βάση δεδομένων του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (Κωδ. 12584).
- Δενδρινού, Β.** (2011). *Τα Νέα Προγράμματα Σπουδών ως εργαλεία για τον εκπαιδευτικό.*
Ανακτήθηκε από <http://digitalschool.minedu.gov.gr/info/newps/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%9D%CE%AD%CE%B1%20%CE%A0%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%AC%CE%BC%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1%20%CE%A3%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%B4%CF%8E%CE%BD.pdf>
- Δημητρίου, Α.** (2009). *Περιβαλλοντική εκπαίδευση: Περιβάλλον, Αειφορία. Θεωρητικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις.* Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Δημητρίου, Α., & Ζαχαριάδου, Ε.** (2005, Σεπτέμβριος). *Εκπαιδευτικοί και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Το παράδειγμα των εκπαιδευτικών που υπηρετούν σε σχολεία της Α΄θμιας Εκπαίδευσης στο Ν. Έβρου.* Ανακοίνωση στο 1ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Ισθμός Κορίνθου.

Ανακτήθηκε από http://kpe-kastor.kas.sch.gr/kpe/yliko/sppe1/oral/PDFs/125-134_oral.pdf

Δημοπούλου, Μ., & Μπαμπίλα, Ε. (2010, Νοέμβριος). *Διερεύνηση Επιμορφωτικών Αναγκών των Εκπαιδευτικών της Α΄ Δ/σης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Αθηνών που εφαρμόζουν Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*. Ανακοίνωση στο 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο της ΠΕΕΚΠΕ, Ιωάννινα. Ανακτήθηκε από http://kpe-kastor.kas.sch.gr/peekpe/proceedings/synedria_9_ereunes/Dimoroulou_Babila.pdf

Δίτσιου, Μ., Παυλικάκης, Γ., & Φουσέκη, Ε. (2007, Νοέμβριος). *Καταγραφή επιμορφωτικών αναγκών των Υπεύθυνων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*. Ανακοίνωση στο 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο της ΠΕΕΚΠΕ, Αθήνα. Ανακτήθηκε από http://kpe-kastor.kas.sch.gr/peekpe/3_ereuna/Ditsiou%20et%20al.pdf

Δίτσιου, Μ. (2002). *Αξιολόγηση του προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. «Πρώτη γνωριμία με τους φυσικούς πόρους: από την παραγωγή στην κατανάλωση»* (Διδακτορική διατριβή, Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών). Ανακτήθηκε από <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/21776#page/1/mode/1up>

Ζέτου, Ε. (2010). *Τεχνικές έρευνας: κατασκευή ερωτηματολογίων*. Ανακτήθηκε από <http://utopia.duth.gr/~magdlask/texnikes%20ereunas/%CE%95%CE%B9%CF%83.10...%CE%A3%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%B9%CF%8E%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82...pdf>

Ζυγούρη, Ε. (2008α, Δεκέμβριος). *Τρόποι διαχείρισης του περιεχομένου και των μεθοδολογικών προσεγγίσεων από τους εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, με βάση το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Μια ερευνητική προσέγγιση*. Ανακοίνωση στο 4ο Πανελλήνιο Συνέδριο της ΠΕΕΚΠΕ, Ναύπλιο.

Ανακτήθηκε από

<http://kpe-kastor.kas.sch.gr/peekpe4/proceedings/synedria11/zigouri.pdf>

Ζυγούρη, Ε. (2008β). *Η ετοιμότητα των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης να υλοποιήσουν τις αρχές, τους στόχους, τις μεθοδολογικές και διδακτικές προσεγγίσεις, όπως αυτές προτείνονται στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση* (Αδημοσίευτη Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας). Ανακτήθηκε από <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/17330#page/1/mode/2up>

Ηλία, Α. (2012). *«Διερεύνηση των επιμορφωτικών αναγκών των δασκάλων σχετικά με τις απαραίτητες για την Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη ικανότητές τους: Η περίπτωση των δασκάλων της Εύβοιας»* (Αδημοσίευτη Διπλωματική εργασία, ΕΑΠ).

Ανακτήθηκε από

[http://class.eap.gr/LotusQuickr/ekpde/Main.nsf/0/4541C61E247B8F5EC2257B200416023/\\$file/ILIA%20AIKATERINI.pdf](http://class.eap.gr/LotusQuickr/ekpde/Main.nsf/0/4541C61E247B8F5EC2257B200416023/$file/ILIA%20AIKATERINI.pdf)

Θεοδωρόπουλος, Ν. (2012). *Οι εκπαιδευτικοί και η πρόκληση της καινοτομίας: η περίπτωση της διαθεματικότητας* (Αδημοσίευτη Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών).

Ανακτήθηκε από

<http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/5536/1/NIKOS%20TELIKI%20ERGASIA%5B1%5D.pdf>

Καζαντζή, Α., Κολοκυθάς, Γ., Γαβριλάκης, Κ., & Λέκκας, Θ. (2005, Σεπτέμβριος). *Η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών για το έργο «Σχολικά Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης» κατά τα σχολικά έτη 2002 - 03 & 2003 - 04 και η άποψή τους για τα υφιστάμενα προβλήματα του θεσμού*. Ανακοίνωση στο 1ο

Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Ισθμός Κορίνθου.

Ανακτήθηκε από

http://kpe-kastor.kas.sch.gr/kpe/yliko/sppe1/oral/PDFs/210-225_oral.pdf

Καλαθάκη, Μ. (2008α). *Η Αειφόρος Ανάπτυξη στη Δευτεροβάθμια Περιβαλλοντική Εκπαίδευση* (Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Αιγαίου). Διαθέσιμο από τη βάση δεδομένων του Πανεπιστημίου Αιγαίου (κωδ. 333.7, 22).

Καλαθάκη, Μ. (2008β). *Κριτήρια Σχεδιασμού Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στο πλαίσιο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων* (Αδημοσίευτη Διπλωματική εργασία, ΕΑΠ).

Ανακτήθηκε από

[http://class.eap.gr/QuickPlace/ekpde/Main.nsf/0/85C80AFA80836D6AC22574F6002F7FF1/\\$file/KALATHAKI%20MARIA.pdf](http://class.eap.gr/QuickPlace/ekpde/Main.nsf/0/85C80AFA80836D6AC22574F6002F7FF1/$file/KALATHAKI%20MARIA.pdf)

Καμαρινού, Δ. (2005). Ζητήματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής για πιο Αποτελεσματική Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Στο: Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση - Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται...* (σελ. 231-252). Αθήνα: Gutenberg.

Καραμέρης, Α., Ράγκου, Π., & Παπανικολάου, Α. (2006, Δεκέμβριος). *Διερεύνηση των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών της Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης σχετικά με την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης*. Ανακοίνωση στο 2ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αθήνα. Ανακτήθηκε από http://kpe-kastor.kas.sch.gr/kpe/yliko/sppe2/oral/PDFs/308-320_oral.pdf

Καταραχιά, Σ. (2007). *Διερεύνηση επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε θέματα Αγωγής Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης της Νομαρχίας Πειραιά* (Αδημοσίευτη Διπλωματική εργασία, ΕΑΠ). Ανακτήθηκε από [http://class.eap.gr/QuickPlace/ekpde/Main.nsf/0/CCE096E2E46E4BEEC2257398003DA61D/\\$file/%CE%9A%CE%91%CE%A4%CE%91%CE%A1%CE%91%CE%A7%CE%99%CE%91%20%CE%A3%CE%9F%CE%A6%CE%99%CE%91.pdf](http://class.eap.gr/QuickPlace/ekpde/Main.nsf/0/CCE096E2E46E4BEEC2257398003DA61D/$file/%CE%9A%CE%91%CE%A4%CE%91%CE%A1%CE%91%CE%A7%CE%99%CE%91%20%CE%A3%CE%9F%CE%A6%CE%99%CE%91.pdf)

Κάτζη - Μπελτράν, Χ. (χ.η.). *Εκπαίδευση για ανάπτυξη αξιών και περιβαλλοντική ηθική*. Ανακτήθηκε 23 Οκτωβρίου, 2012, από http://www.ncu.org.cy/3E_web/lang1/files/3_ee_notes_for_educators_dr_chrisanthi_katzi-b.pdf

Κάτσενου, Χ. (2012). Η έννοια της συμμετοχής στο πλαίσιο του αειφόρου σχολείου. Μια έρευνα δράσης σε δημοτικό σχολείο. Στο: Ε. Φλογαΐτη & Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση - Ερευνητικές εργασίες στην Ελλάδα* (σελ. 189-198). Αθήνα: Πεδίο.

Κιμιωνής, Γ. (2012). Η Περιβαλλοντική εκπαίδευση ως προαιρετική δραστηριότητα στα σχολεία, προσανατολισμοί και προοπτικές. Στο: Ε. Φλογαΐτη & Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική εκπαίδευση - Ερευνητικές εργασίες στην Ελλάδα* (σελ. 199-211). Αθήνα: Πεδίο.

Κοσμίδης, Π., Μπαγάκης, Γ., Κρητικού, Ε., & Καλουδιώτη, Σ. (2005, Σεπτέμβριος). *Διερεύνηση της Επαγγελματικής Ανάπτυξης του Εκπαιδευτικού σε πρόγραμμα εφαρμογής έρευνας - δράσης στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Ανακοίνωση στο 1ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Ισθμός Κορίνθου. Ανακτήθηκε από http://kpe-kastor.kas.sch.gr/kpe/yliko/sppe1/oral/PDFs/339-348_oral.pdf

Κουκούλη, Μ. (2000). Συμπεράσματα από την εφαρμογή - ανάπτυξη ευρωπαϊκών προγραμμάτων και προγραμμάτων Αγωγής Υγείας κατά τη διάρκεια των σχολικών ετών 1995-1998 στη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Αττικής. Στο Γ. Μπαγάκης (Επιμ.), *Προαιρετικά Εκπαιδευτικά Προγράμματα στη Σχολική Εκπαίδευση* (σελ. 93-111). Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Κρίβας, Σ.** (1996). *Οικολογικοποίηση των σχολικών εγχειριδίων και της σχολικής πρακτικής*. Πάτρα: Αχαϊκές Εκδόσεις.
- Κυριαζή, Ν.** (1998). *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικές επιστημονικές εκδόσεις.
- Κυριακίδης, Α.** (2001). Δυνατότητες σύζευξης στοχοκεντρικών και συμμετοχικών μοντέλων αξιολόγησης εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Στο: Γ. Μπαγάκης (Επιμ.), *Αξιολόγηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και σχολείων* (σελ. 107-116). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Λέτσιου, Ι.** (2005). *Διερεύνηση επιμορφωτικών αναγκών εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε σχέση με την υλοποίηση προγραμμάτων περιβαλλοντικής αγωγής* (Αδημοσίευτη Διπλωματική εργασία, ΕΑΠ). Ανακτήθηκε από [http://class.eap.gr/LotusQuickr/ekpde/Main.nsf/0/C472FB34B26E17CFC2257147004FDBEE/\\$file/%CE%9B%CE%95%CE%A4%CE%A3%CE%99%CE%9F%CE%A5%20%CE%99%CE%A6%CE%99%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%95%CE%99%CE%91.pdf](http://class.eap.gr/LotusQuickr/ekpde/Main.nsf/0/C472FB34B26E17CFC2257147004FDBEE/$file/%CE%9B%CE%95%CE%A4%CE%A3%CE%99%CE%9F%CE%A5%20%CE%99%CE%A6%CE%99%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%95%CE%99%CE%91.pdf)
- Λιαράκου, Γ., & Φλογαΐτη, Ε.** (2007). *Από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη - Προβληματισμοί, Τάσεις και Προτάσεις*. Αθήνα: Νήσος.
- Λιαράκου, Γ., Μπαζίγου, Κ., Φλογαΐτη, Ε., & Δασκολιά, Μ.** (2006, Δεκέμβριος). *Αντιλήψεις νηπιαγωγών για το περιβάλλον και τα περιβαλλοντικά προβλήματα*. Ανακοίνωση στο 2ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αθήνα. Ανακτήθηκε από http://kpe-kastor.kas.sch.gr/kpe/yliko/sppe2/oral/PDFs/393-402_oral.pdf
- Λιθοξοΐδου, Α.** (2005). Η συναισθηματική διάσταση στην περιβαλλοντική εκπαίδευση - Αδυναμίες, Προοπτικές, Παιδαγωγικές προσεγγίσεις. Στο: Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση - Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται...* (σελ. 841-866). Αθήνα: Gutenberg.
- Μακράκης, Β.** (1998-1999). Αξιολόγηση συστημάτων Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης. Στο: Δ. Βεργίδης, Α. Λιοναράκης, Α. Λυκουργιώτης, Β. Μακράκης, & Χ. Ματραλής (Επιμ.), *Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, Θεσμοί και λειτουργίες* (τομ. Α', σελ. 245-312). Πάτρα: ΕΑΠ.
- Μαντζούκας, Σ.** (2007). Ποιοτική έρευνα σε έξι εύκολα βήματα: Η επιστημολογία, οι μέθοδοι και η παρουσίαση. *Νοσηλευτική*, 46(1), 88-98. Ανακτήθηκε από http://www.hjn.gr/actions/get_pdf.php?id=201
- Mason, J.** (2003). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (μτφ.: Ε. Δημητριάδου). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1996).
- Μπαζίγου, Κ.** (2005, Σεπτέμβριος). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση για την Αειφορία: Μια μεταμοντέρνα επαγγελματική πρόκληση για τους καθηγητές*. Ανακοίνωση στο 1ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Ισθμός Κορίνθου. Ανακτήθηκε από http://kpe-kastor.kas.sch.gr/kpe/yliko/sppe1/oral/PDFs/496-503_oral.pdf
- Μπαζίγου, Κ.** (2012). Διερευνώντας τις παιδαγωγικές διαστάσεις της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης - Η περίπτωση της ελληνική Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Στο: Ε. Φλογαΐτη & Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική εκπαίδευση - Ερευνητικές εργασίες στην Ελλάδα* (σελ. 320-330). Αθήνα: Πεδίο.
- Μπατσή, Θ.** (2006). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και εκπαιδευτικοί: Η περίπτωση των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης του νομού Ρεθύμνου* (Αδημοσίευτη Διπλωματική εργασία, ΕΑΠ).

Ανακτήθηκε από

[http://class.eap.gr/LotusQuickr/ekpde/Main.nsf/0/4F139586834F036CC22572750053A761/\\$file/%CE%9C%CE%A0%CE%91%CE%A4%CE%A3%CE%97%20%CE%98%CE%95%CE%9F%CE%94%CE%A9%CE%A1%CE%91.pdf](http://class.eap.gr/LotusQuickr/ekpde/Main.nsf/0/4F139586834F036CC22572750053A761/$file/%CE%9C%CE%A0%CE%91%CE%A4%CE%A3%CE%97%20%CE%98%CE%95%CE%9F%CE%94%CE%A9%CE%A1%CE%91.pdf)

Μπουραντάς, Ο. (2005). *Οι νέες τεχνολογίες στην εκπαίδευση. Απόψεις φιλολόγων εκπαιδευτικών*. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη α.ε.

Νικηταρά, Χ. (χ.η.). *Η διδακτική αξιοποίηση του περιβάλλοντος στα λογοτεχνικά κείμενα της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*. Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου, 2012, από [http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:-d_CYetD4zoJ:users.sch.gr/xnikhtara/nikitar_txt01.html+%CE%9D%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%AC+%CE%A7.+\(+\).+%CE%97+%CE%B4%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE+%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7+%CF%84%CE%BF%CF%85+%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B2%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%82+%CF%83%CF%84%CE%B1+%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AC+%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B1+%CF%84%CE%B7%CF%82+%CE%94%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BF%CE%B2%CE%AC%CE%B8%CE%BC%CE%B9%CE%B1%CF%82+%CE%95%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%CF%82&cd=1&hl=el&ct=clnk&gl=gr](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:-d_CYetD4zoJ:users.sch.gr/xnikhtara/nikitar_txt01.html+%CE%9D%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%AC+%CE%A7.+(+).+%CE%97+%CE%B4%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE+%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7+%CF%84%CE%BF%CF%85+%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B2%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%82+%CF%83%CF%84%CE%B1+%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AC+%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B1+%CF%84%CE%B7%CF%82+%CE%94%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BF%CE%B2%CE%AC%CE%B8%CE%BC%CE%B9%CE%B1%CF%82+%CE%95%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%CF%82&cd=1&hl=el&ct=clnk&gl=gr)

Ντιβέρη, Π., Σταγιάννη, Κ., Λούκας, Η., & Γκαλμπογκίνης, Μ. (2008, Δεκέμβριος). *Αντιλήψεις διευθυντών Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης ν. Λάρισας σε θέματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Αειφορίας*. Ανακοίνωση στο 4ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Ναύπλιο. Ανακτήθηκε από <http://kre-kastor.kas.sch.gr/peekre4/proceedings/synedria11/ntiveri.pdf>

Ντολιοπούλου, Ε. (2005). *Η Βιωματική Προσέγγιση της Μάθησης ως Εκπαιδευτική Διαδικασία*. Στο Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση - Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται...* (σελ.89-103). Αθήνα: Gutenberg.

Ξωγέλλης, Π. (2002, Οκτώβριος). *Η Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών σήμερα: διεθνής αναγκαιότητα - ελληνικές εξελίξεις και εμπειρίες*. Ανακοίνωση στο 2ο Διεθνές Συνέδριο: Η παιδεία στην αυγή του 21ου αιώνα, Πάτρα. Ανακτήθηκε από <http://www.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/ksoxelis.htm>

Ξωγέλλης, Π., Φράγκου, Α., Οικονόμου, Π., & Μπάρμπας, Α. (1986). Αφετηρία, στόχοι και μεθοδολογία της έρευνας. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 26, 85-103.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2008). *Ποιότητα στην εκπαίδευση, Έρευνα για την αξιολόγηση ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*. Αθήνα: ΠΙ.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2009). *Πρόταση για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*. Ανακτήθηκε από http://www.pi-schools.gr/paideia_dialogos/prot_epimorf.pdf

Παμουκτσόγλου, Α. (2004). «Εμείς και οι άλλοι». Διαθεματικότητα και Λογοτεχνία για το σχολείο στον 21ο αιώνα. *Επιστημονικό Βήμα*, 3, 30-39.

Παπαδημητρίου, Β. (1995). Εκπαιδευτικοί και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 22, 215-231.

Παπαδημητρίου, Β. (1998). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Σχολείο - Μία Διαχρονική Θεώρηση*. Αθήνα: Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός.

Παπαδοπούλου, Σ. (2008). *Καινοτόμες Δράσεις*. Αθήνα: ΟΕΠΕΚ.

Παπαναούμ, Ζ. (1997). Περιβάλλον και εκπαίδευση από τη σκοπιά των εκπαιδευτικών: μια εμπειρική διερεύνηση. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 28, 171-193.

- Παρασκευόπουλος, Ι.Ν.** (1993). *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας* (τομ. Β'). Αθήνα: Ιδίου.
- ΠΕΕΚΠΕ** (1999). *Βασικά Κείμενα για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Το Κεφάλαιο 36 της Ημερήσιας Διάταξης 21 (Agenda 21)*. Αθήνα: ΠΕΕΚΠΕ.
- Περικλέους, Ε.** (2005, Οκτώβριος). *Ενεργός Πολιτότητα: Η πρόκληση της εποχής μας και ο ρόλος της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*. Ανακοίνωση στο 2ο Περιβαλλοντικό Συνέδριο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη. Ανακτήθηκε από http://users.sch.gr/organopoulos/genika/Perikleous_energus_pilitotita_2005.pdf
- Σκαναβή, Κ., Πετρενίτη, Β., & Γιαννοπούλου, Κ.** (2005, Φεβρουάριος). *Αφοσίωση Εκπαιδευτικών στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Ανακοίνωση στο 5ο Συνέδριο για την Τεχνολογία Περιβάλλοντος, Αθήνα. Ανακτήθηκε από http://library.tee.gr/digital/m2045/m2045_scanavi.pdf
- Σπυροπούλου, Δ.** (2001α). Αποτίμηση της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης τη δεκαετία 1991-2000. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 5, 155-166.
- Σπυροπούλου, Δ.** (2001β). Απόψεις - Προτάσεις Εκπαιδευτικών Β/θμιας Εκπαίδευσης για τον Επαναπροσδιορισμό της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. *Τα εκπαιδευτικά*, 59-60, 195-201.
- Σπυροπούλου, Δ., Αναστασάκη, Α., Δεληγιάννη, Δ., Κούτρα, Χ., & Μπούρας, Σ.** (2008). *Τα καινοτόμα προγράμματα στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Λειτουργική διεισδυτικότητα και βιωσιμότητα*. Ανακτήθηκε από http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=109&bitstream=109_01#page/1/mode/1up
- Σπυροπούλου, Δ., Βαβουράκη, Α., Δεληγιάννη, Δ., Κούτρα, Κ., Μπούρας, Σ., Λουκά, Ε., & Αναστασάκη, Α.** (2008). Καινοτόμα Προγράμματα στην Εκπαίδευση. Στο: Δ. Βλάχος (Επιμ.), *Η Ποιότητα στην Εκπαίδευση – Έρευνα για την αξιολόγηση ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης* (σελ. 197-240). Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Τρικαλίτη, Α.** (2005). Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών. Στο: Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση - Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται...* (σελ. 293-319). Αθήνα: Gutenberg.
- Τσαλίκη, Β.** (2005). «...Για χάρη του Περιβάλλοντος...» Λόγια ή πράξεις;. Στο: Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση - Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται...* (σελ. 279-292). Αθήνα: Gutenberg.
- Τσαλίκη, Ε.** (2012). Παράγοντες που επηρεάζουν την πρόθεση για περιβαλλοντική δράση των παιδιών που ολοκληρώνουν την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση - Η περίπτωση του δάσους. Στο: Ε. Φλογαΐτη & Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση - Ερευνητικές εργασίες στην Ελλάδα* (σελ. 443-455). Αθήνα: Πεδίο.
- Φλογαΐτη, Ε.** (2008). Εκπαίδευση για το περιβάλλον - Σύγχρονες προσεγγίσεις. Στο: Α. Δημητρίου & Ε. Φλογαΐτη (Επιμ.), *Εισαγωγή στο Φυσικό και Ανθρωπογενές Περιβάλλον - Εκπαίδευση για το Περιβάλλον* (σελ. 13-41). Πάτρα: ΕΑΠ.
- Φλογαΐτη, Ε.** (2011). *Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία*. Αθήνα: Πεδίο.
- Φύκαρης, Ι.** (1998). *Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην εκπαίδευση εκπαιδευτικών στην Ελλάδα. Θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
- Χατζηφωτίου, Α.** (2012). Γνώσεις και κίνητρα δασκάλων για τη διδασκαλία της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης σε δύο ευρωπαϊκές χώρες. Στο: Ε. Φλογαΐτη & Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική εκπαίδευση - Ερευνητικές εργασίες στην Ελλάδα* (σελ. 472-481). Αθήνα: Πεδίο.

- Χριστόπουλος, Ν.** (2008). Απόψεις και αντιλήψεις καθηγητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την επιλογή και υλοποίηση προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (Αδημοσίευτη Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών). Ανακτήθηκε από http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/821/1/Nimertis_Xristopoulos%28b%29.pdf
- Ψηφιακό Σχολείο. (χ.η.). Ανακτήθηκε 21 Νοεμβρίου, 2012, από <http://digitalschool.minedu.gov.gr/info/newps.php>

Ξενόγλωσση

- Agenda 21** (1992). *United Nations Conference on Environment & Development*. Rio de Janeiro: United Nations.
- Altermann - Köster, M., Holtappels, H.G., Kandlers, M., Pfeiffer, H., & de Witt, C.** (1990). *Bildung über Computer? Informationstechnische Grundbildung in der Schule*. Weinheim und München: Juventa.
- Cortese, A.** (1992). Education for an environmentally sustainable future. *Environmental Science and Technology*, 26(6), 1108-1114.
- Cross, R.T.** (1998). Teachers Views about what to do about Sustainable Development. *Environmental Education Research*, 4(1), 41-52.
- Daskolia, M., & Flogaitis, E.** (2003). "Theoretical Formulation and Empirical Investigation of a Conceptual Model of Teachers' Competence in Environmental Education". *Canadian Journal of Environmental Education*, 8, 249-269.
- Faulkner, D., Swann, J., Baker, S., Bird, M., & Carty, J.** (1999). *Εξέλιξη του παιδιού στο κοινωνικό περιβάλλον - Εγχειρίδιο Μεθοδολογίας* (μτφ.: Αλεξάνδρα Ραυτοπούλου). Πάτρα: ΕΑΠ. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1991).
- Giles, C., & Hargreaves, A.** (2006). "The sustainability of Innovative Schools as Learning Organizations and Professional Learning Communities during standardized reform". *Educational Administration Quarterly*, 42(1), 124-156.
- Gillham, B.** (2000). *Developing a questionnaire*. London: Continuum.
- Gough, A.** (2005). "Sustainable schools: Innovating educational processes". *Applied Environmental Education and Communication*, 4, 339-351.
- Groussia - Rizou, M., & Abeliotis, K.** (2004). Environmental Education in Secondary Schools in Greece: The Viewpoints of the District Heads of Environmental Education. *The Journal of Environmental Education*, 35(3).
- Ham, S., & Sewing, D.R.** (1987-1988). Barriers to Environmental Education. *Journal of Environmental Education*, 19(2), 17-24.
- Hebert, Y., & Sears, A.** (1996). *Citizenship Education*, Canadian Education Association. Retrieved from http://www.cea-ace.ca/media/en/Citizenship_Education.pdf
- Jucker, R.** (2002). Sustainability? Never heard of it. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 3(1), 8-18.
- Kvale, S.** (1996). *Interviews. An introduction to qualitative research interviewing*. London: Sage Publications.
- Lane, J., Wilke, R., Champeau, R., & Sivek, D.** (1995). Strengths and Weaknesses of teacher environmental education preparation in Wisconsin. *Journal of Environmental Education*, 27(1), 36-45.
- Mayring, P.** (1993). *Qualitative Inhaltsanalyse-Grundlagen und Techniken*. Weinheim: Deutscher Studien Verlag.
- Openheim, A.** (2005). *Questionnaire design and attitude measurement*. London: Continuum.

- Samuel, H.** (1993). Impediments to Implementing Environmental Education. *Journal of Environmental Education*, 25(1), 26-29.
- Spanhel, D.** (1999). "Multimedia im Schulalltag: Was müssen Lehrerinnen und Lehrer wissen, um Multimedia einsetzen zu können?". Bei D. Meister & U. Sander (Hrsg.), *Multimedia. Chancen für die Schule* (pp. 54-76). Neuwied und Berlin: Luchterhand.
- Summers, M., Corney, G., & Childs, A.** (2004). "Student teachers' conception of sustainable development: the starting points of geographers and scientists". *Education Research*, 46(2), 163-182.
- UNCED** (1992). *Agenda 21: A Programme of Action for Sustainable Development, Rio Declaration on Environment and Development*. Rio de Janeiro/Brazil: United Nations Conference on Environment and Development (UNCED).
- UNECE** (2004). *Draft UNECE Strategy for Education for Sustainable Development*, First regional meeting on education for sustainable development (Geneva, 19-20 February 2004), CEP/AC.13/2004/3.
- UNECE** (2005). *UNECE Strategy for Education for Sustainable Development*, High-level meeting of Environmental and Education Ministries (Vilnius, 17-18 March 2005), CEP/AC.13/2005/3/Rev.1.
- UNESCO** (2005). *United Nations Decade of Education for Sustainable Development 2005-2014, International Implementation Scheme*. Paris: UNESCO.
- Wilson, R.A.** (1993). Educators for Earth: A guide for Early Childhood Instruction. *Journal of Environmental Education*, 24(2), 15-21.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

CSCT: Curriculum, Sustainable development, Competences, Teacher training (Σχολική ύλη, Αειφόρος ανάπτυξη, Ικανότητες, Κατάρτιση Εκπαιδευτικών)

UNCED: Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη

UNECE: United Nations Economic Commission for Europe (Οικονομική Επιτροπή Ηνωμένων Εθνών για την Ευρώπη)

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών)

ΑΑ: Αειφόρος Ανάπτυξη

ΑΠ: Αναλυτικά Προγράμματα

ΔΕΠΠΣ: Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών

ΕΑΑ: Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη

ΕΑΠ: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Η/Υ: Ηλεκτρονικός Υπολογιστής

ΚΠΕ: Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

ΠΕ: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση

ΠΕΕΚΠΕ: Πανελλήνια Ένωση Εκπαιδευτικών για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση

ΠΣ: Πρόγραμμα Σπουδών

ΠΙ: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

ΥΠΑΙΘΠΑ: Υπουργείο Παιδείας & Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού

Υ.ΠΑΙ.Θ. : Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων